

Csurgó Bernadett és Kiss László

Egyházi szerepek – politikai pozíciók

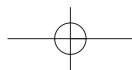
A két világháború közti református elit történet-szociológiai vizsgálata

1. Bevezetés: Téma- és mintaválasztás

Magyarországon sokan foglalkoztak és foglalkoznak történeti elitkutatással. A Huszár Tibor által kezdeményezett vizsgálatoknak köszönhetően rendelkezünk már ismeretekkel a két világháború közti gazdasági elitről (Lengyel 1989), a politikai elit különböző szegmenseiről, valamint a katonai elitről (Szakály 1987), és folyamatban van a tudáselit-kutatás is. A tudáselit részét képezi az egyházi elit is. Ennek meghatározó csoportjáról, a katolikus egyházi elitről Gergely Jenő írt kismonográfiát (Gergely 1992). Hiányzik azonban még egy átfogó társadalomtörténeti kutatás a református egyház két világháború közötti elitjéről, vezető pozíciót betöltő tisztségviselőiről. Munkánkkal ezen hiány pótlásához szeretnénk hozzájárulni.

A tanulmány az ELTE BTK Szociológiai Intézet Történeti Szociológia tanszékén folyó tudáselit-vizsgálathoz kapcsolódva készült. Ezen kutatás módszereihez igazodva a református egyházi elit vizsgálatánál is egyfajta „pozicionális” elitfogalmat használtunk. Elitnek tehát a református egyházi intézményrendszer felső pozícióit elfoglaló személyeket tekintettük (Kovács–Kende 2001: 171). Ebből következően a református egyházi elitpozíciók meghatározásához az egyházkormányzati rendszer felépítését hívtuk segítségül.

Az egyházkormányzati rendszer szerkezetének alapjait az 1881-es debreceni „alkotmányozó zsinat” dolgozta ki, illetve „rögzítette”, figyelembe véve a meglévő szervezeti formákat. Bucsay Mihály egyháztörténész szerint szervezeti szempontból tulajdonképpen csak ezen intézkedéseknek köszönhetően beszélhetünk *egységes magyarországi református egyházzal* (Bucsay 1985: 216). A református egyházalkotmány szerint a legkisebb egyházi igazgatási egység az egyházközség. „Legfőbb szerve a választók gyűlése (közgyűlés), élén a közgyűlés által választott presbitérium áll, amelynek elnöke a lelkipásztor és a világi kurátor (gondnok). Több egyházközségnek az egyházkormányzás és egyházigazgatás céljából felsőbb hatósággá váló egyesülése az egyházmegye, ennek is legfőbb szerve a közgyűlés, élén az esperes és az

egyházmegyei (világi) gondnok áll. Több egyházmegyének az egyházkormányzás és -igazgatás céljából felsőbb hatósággá való egyesülése az egyházkerület (szuperintendencia), élén a püspök (szuperintendens) és az egyházkerületi (világi) főgondnok áll. A helyi presbitérium tagjait a gyülekezet tagjai közül a választói névjegyzékbe felvett gyülekezeti tagok közvetlenül választják, a felsőbb egyházi testületek tagjait pedig a presbitériumok választják. A presbitériumok kivételével minden egyházkormányzó testület – az elnökségeket is beleértve – egyenlő számú lelkészi és világi (nem lelkészi) tagból áll, ez az úgynevezett »paritás elve« (Bolyki–Ladányi 1987: 27–28). Az egyházkerületek közössége által alkotott országos egyház központi testülete, törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése a zsinat, amely tízévenként ül össze. A tízéves időtartamon belül szabályozott módon több ülészak tartható. Az országos egyházat a zsinat tevékenységének szünete alatt az egyetemes konvent képviseli. Intézkedési joggal bír a magyarországi református egyház egészét, illetve az egyházkerületeket közösen érdeklő ügyeket illetően. Végrehajtja a zsinati határozatokat, megalkotja a szabályrendeleteket, felügyeli az egyház pénzügyeit, továbbá oktatási, missziói, egyházi bírósági és jogi ügyekben intézkedik. Természetesen mind a zsinatban, mind a konventben érvényesül a lelkészi-világi paritás. Az egyházkerületek ezen elv szerint választják meg zsinati, illetve konventi képviselőiket. Minden egyházkerület a püspökön és a főgondnokon kívül további lelkészi és világi rendes tagokat és póttagokat delegál a zsinatba és a konventbe. A póttagok a rendes tagok akadályoztatása esetén vesznek részt az üléseken. A rendes és póttagokat az egyházkerületek közgyűlései háromévenként választották a maguk kebeléből. A tiszántúli egyházkerület nyolc, a dunamelléki hat, a dunántúli és a tiszáninneni pedig négy-négy rendes tagot (és ugyanannyi póttagot) delegált a konventbe. (A számok a területvisszacsatolások következtében módosultak.) A konventi tagok, sőt a póttagok is kivétel nélkül tagjai vagy póttagjai voltak a zsinatnak is. A törvényhozói hatalommal bíró, tízévenként megújuló zsinathoz képest az inkább végrehajtó szerepet betöltő, három évenként újraválasztott konvent rugalmasabban követhette és befolyásolhatta az egyház belső ügyeit, illetve az egyházat érintő külső folyamatokat is.

1922-ben a zsinatnak 98, a konventnek pedig 30 rendes tagja volt. (A póttagok száma 90, illetve 22). Tekintetbe véve a különböző elitzsogmenyek – különösen a katolikus egyházi elit – létszámát is, úgy gondoltuk arányosnak, ha kutatásunkban a szűkebb testület, azaz az *Egyetemes Konvent rendes tagságát* tekintjük a két világháború közötti magyar református elitpozíciónak.

A trianoni békeszerződés értelmében életbe lépő határmódosítások a református egyházat is megrendítették. Tagjainak lélekszáma 2 765 737-ről 1 799 762-re csökkent, öt egyházkerületből négy, 57 egyházmegyéből 19 teljes és 10 csonka maradt meg. Lelkészeinek száma 2063-ról 1035-re csökkent. A korábbi öt egyházkerületből – dunántúli, dunamelléki, tiszántúli, tiszáninneni, erdélyi – egyet, az erdélyit teljesen elveszítette, de a másik négy is megcsonkult. Az 1918-as konventi választásokon még bekerült erdélyi tagok 1922-re értelemszerűen kimaradtak a testületből. A dualizmus időszakában talán a legjelentősebb egyéniségeket (*Bartók György, Kovács Ödön, Szász Károly, Nagy Károly*) felvonultató erdélyi egyházkerület Romániához kerülése a megmaradt szuperintendenciák közül a Debrecen központú tiszántúli (*Baltazár Dezső, Révész Imre*) és *Ravasz László* püspöksége alatt a dunamelléki előtérbe kerülését hozta.

A területi és számbeli veszteségek nem jártak együtt az egyház társadalmi szerepének csökkenésével. A református egyház, bár helyzetét tekintve a római katolikus egyház pozíciójához képest csak másodlagos szerepet tölthetett be, mégis nagyon fontos kulturális és ideológiai tényező volt a korszakban, amihez nagymértékben hozzájárult a református egyház képviselőinek aktív közéleti szerepvállalása. Ezért tanulmányunkban az elittagok társadalmi sajátosságainak bemutatásán túl nagy hangsúlyt fektetünk a református elit közéleti szerepének, politikai aktivitásának elemzésére is.

A konventi választások menetéhez igazodva vizsgálatunk az 1922-től 1944-ig terjedő időszakot öleli fel. Ez idő alatt összesen 91 fő, 45 világi és 46 lelkészi személy volt az egyetemes konvent rendes tagja. Ők alkotják tehát vizsgálati mintánkat.

2. Az apák foglalkozása

A fentiekben körülhatárolt református egyházi elit származásának, családi hátterének elemzését az apa foglalkozásának vizsgálatával kezdtük. Forrásként a könyvészeti adatokon kívül a levéltárban megtalálható születési anyakönyvek szolgáltak. A mintánkba felvett személyek 1845 és 1892 között születtek. A születési anyakönyvek azonban az 1870-es éveket megelőzően csak igen töredékesen állnak rendelkezésre, sok anyakönyv semmisült meg vagy vált olvashatatlaná az idők folyamán, a meglévőknél gyakran nem tüntetik fel az apa foglalkozását, társadalmi státusát. Külön problémát

okozott, hogy 24 fő (a minta 27 százaléka) a mai országhatárokon kívüli településen született. Összességében 76 fő esetében tudtuk egyértelműen megállapítani az apák foglalkozását, ez a teljes mintánknak hozzávetőlegesen 84 százalékát jelenti. A teljes mintára vonatkozó eredmények a következők:

1. táblázat: Származás az apa foglalkozása alapján

A z apa foglalkozása	F1	Százalékos arány
Földbirtokos	17	19
Tulajdonos, nagypolgár	1	1
Intelligens (tanár, orvos, gyvőd)	9	10
Magas rangú köztisztviselő	9	10
Alacsony rangú köztisztviselő	4	4
Egyéb hivatali	1	1
Katonatiszt	2	2
Magas rangú egyházi (pápa)	2	2
Alacsonyabb rangú egyházi	9	10
Tanár	7	8
Kisiparos, kiskereskedő	6	7
Földművelő	9	10
Ismeretlen	15	16
összesen	91	100

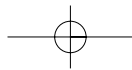
Az értelmiségi származású csoport esetében megszorító megjegyzésekkel kell élnünk. Sajnos viszonylag kevés esetben tudtuk az apák teljes életpályáját feltárni. Az apák foglalkozását általában egyetlen könyvészeti vagy anyakönyvi adatból kellett megállapítanunk. Mivel gyakran csak ügyvéd, illetve orvos kitértel találtunk az apák foglalkozásánál, így nem tudtuk egyértelműen eldönteni a tényleges státust. A „közelebbi” megjelölés nélküli ügyvédek, orvosok így kényszerből ebbe a csoportba soroltuk, míg azok a személyek, akiknél egyértelműen megállapíthattuk, hogy hivatali pozíciót töltöttek be, a köztisztviselő kategóriába kerültek.

Mintánk két csoportból, világi és lelkészi személyekből tevődik össze. Mivel már az ő személyük esetében is jelentős státusbeli különbségeket tapasztaltunk, szükségesnek láttuk az *apa foglalkozása* tekintetében külön-külön is megvizsgálni a két csoportot.

2. táblázat: Származás az apa foglalkozása szerint világi–lelkészi megoszlásban

Apa foglalkozása	Világi tagok		Lelkészi tagok	
	F1	százalékos arány	F1	százalékos arány
Földbirtokos	15	33,33	2	4,35
Tulajdonos, nagypolgár	1	2,22	0	
Intelligens (tanár, orvos, gyvőd)	7	15,56	2	4,35
Magas rangú köztisztviselő	8	17,78	1	2,17
Alacsony rangú köztisztviselő	1	2,22	3	6,52
Egyéb hivatali	0		1	2,17
Katonatiszt	2	4,45	0	
Magas rangú egyházi (páter)	1	2,22	1	2,17
Alacsonyabb rangú egyházi	1	2,22	8	17,39
Tanár	0		7	15,22
Kisiparos, kiskereskedő	2	4,45	4	8,7
Földműves	1	2,22	8	17,39
Ismeretlen	6	13,33	9	19,57
összesen	45	100	46	100

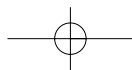
Az Egyetemes Konvent világi és lelkészi tagjai között – származásukat nézve – *jelentős különbségeket találunk*. A világi elem döntően birtokos-köztisztviselői háttérrel rendelkezik (53 százalék). Természetesen a földbirtokosi és köztisztviselői csoport tökéletes elkülönítésére nem vállalkozhatunk, hiszen a dualizmus korának középirtokosi rétege 1922–1944-ben már állami vagy vármegyei hivatalt vállalt, szolgabírói, alispáni, főispáni rangot töltött be. Egy-egy köztisztviselői pozíció a tényleges munkavégzés mellett a reprezentáció, illetve még ennél is nagyobb mértékben a „kapcsolatteremtés” céljait szolgálta (mint például a belügyminiszter bizalmi embe-reinek számító főispánok esetében). A főispáni székeket és más, előnyökkel kecsegtető pozíciókat ezért döntően a közép- és nagybirtokosok igyekeztek betölteni. A hivatalvállalás, a főispánság, a bírói tisztség egyértelműen úri tevékenységnek minősült, és teljes mértékben átpolitizálódott, ami a kapcsolatok bővülését, ezáltal a társadalmi kapcsolatrendszer megerősödését hozta magával. (Természetesen most a kiemelkedő pozíciókra gondolunk, az alacsonyabb rangú, jegyzői, írnoki stb. hivatalokra a fent elmondottak így nem érvényesek.)

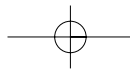

Az egyházi világi vezetői tisztség betöltése szintén „hagyományossá” vált egy-egy családban. Az elitpozíció „öröklődésére” több példát is találhatunk. Az általunk vizsgált időszakban két apa–fiú páros is a konvent világi tagja volt: *Benedek Sándor* nyugalmazott közigazgatási bíró és *Benedek Zsolt* egyházjogász, valamint *Szilassy Aladár* (szintén közigazgatási bíró) és *Szilassy Béla* felvidéki politikus, államtitkár. Az 1922 és 1944 közti konventi tagok között rajtuk kívül többen is voltak, akiknél az apa 1922-t megelőzően ebben az egyházi testületben tevékenykedett. Így *Bernáth Aladár* Zemplén megyei alispán apja, *Bernáth Elemér* királyi ítélőtáblai elnök, *Puky Endre* apja, *Puky Gyula* főispán, továbbá *Horthy István* (és *Horthy Miklós* apja), *id. Horthy István*. *Petri Pál* államtitkár püspöki családból származik, apja *Petri Elek*, az 1921-ben elhunyt dunamelléki püspök. (A lelkészi tagok között csak egy apa–fiú kapcsolatot találunk: *Révész Kálmán* tiszáninneri püspök és fia, *Révész Imre* tiszántúli püspök.)

A „családi” hagyomány jelentőségét mutatja, hogy két esetben testvérpár (*Dókus Ernő* és *Dókus Gyula*, illetve *gr. Bethlen Pál* és *gr. Bethlen György*) is világi tagja volt az Egyetemes Konventnek. A Darányi család *Darányi Ignáccal*, a híres agrárpolitikussal, dunamelléki egyházkerületi főgondnokkal és unokaöccsével, a későbbi miniszterelnökkel, *Darányi Kálmánnal* képviseltette magát. Komoly egyházi vezetői hagyományokkal bíró família volt az indigena főnemes *Degenfeld-Schomburg* család is. 1881 és 1944 között hárman kerültek be közülük a konventbe, a vizsgált időszakban *Degenfeld-Schomburg József* és *Degenfeld-Schomburg Pál*. Mindketten betöltötték a tiszáninneri egyházkerület főgondnoki posztját is. Rajtuk kívül természetesen a nagy református főnemesi családok, a Bánffy, a Vay és a Teleki család is képviseltették magukat a legfelső egyházkerületben, a két világháború között *gr. Bánffy Miklós*, *br. Vay László*, *gr. Teleki József*, valamint *gr. Teleki Arctur* révén.

A *konvent lelkészi tagjai* esetében nem jellemző az egyházi elitpozíció öröklődése. Ha csak egy pillantást vetünk az apai háttér szerinti megoszlásukra (lásd 2. táblázat), világosan láthatjuk, hogy az apák között a középső és alsó néposztálybeliek dominálnak. A 26 százalékot kitevő kisiparosi-paraszti származás mutatja, milyen komoly felemelkedési lehetőség rejtőzött a lelkészi hivatás választásában. Ha csak a püspöki rangig eljutottakat nézzük: a 15 főből egy-egy fő származik ügyvéd, mérnök, négy lelkész, három tanító, egy pedig földműves apától. A lelkészek esetében azt láthatjuk, hogy igen gyakori volt az alacsonyabb rangú egyházi szolgálatban állás (lelkész, kántortanító, tanító) átörökítése apáról fiúra. Nem egy esetben a

konventi tag apja, nagyapja, sőt testvére is lelkeszként tevékenykedett. A lelkeszi tagok 58 százaléka a négy alsó kategóriából származott. Ha csak az ismert apákat nézzük, a csoport még markánsabb, 73 százalékos arányt mutat.

Az *Egyetemes Konvent* tagjai között 19 százalékos volt a földbirtokos apától származók aránya, így érdemesnek tartottuk megvizsgálni a saját jogon birtokolt föld nagyságát is.¹ 1925-ben 17 fő rendelkezett 100 kh-nál nagyobb területű földbirtokkal, és összesen 32 930 kh földet mondhatott a magáénak. (Csoportjukban egy főre átlagosan 1937 kh jutott.)

Ezer hold feletti birtoka összesen 11 főnek volt. (Az egyik 2000 hold feletti birtok, a Bethlen testvérek birtoka, a két testvér közös tulajdonát képezte.) A földbirtokok közül a vizsgált évben (1925) három földbirtok emelkedett ki nagyságával, *gr. Degenfeld-Schomburg Pálé* (4916 kh), *gr. Bethlen Pálé* és *gr. Bethlen Györgyé* (5110 kh), valamint *gr. Teleki Józsefé* (5168 kh) (lásd 3. táblázat).

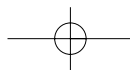
3–4. táblázat: A földtulajdon nagysága a földbirtokos apától származók csoportjában (1925-ben, illetve 1935-ben)

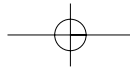
Birtoknagyság (1925)	F1	Birtoknagyság (1935)	F1
100 500 kh	2	100 500 kh	3
501 1000 kh	4	501 1000 kh	2
1001 2000 kh	4	1001 2000 kh	6
2000 kh felett	7	2000 kh felett	4

1935-re a 100 kh feletti birtokkal rendelkezők száma 15 főre csökkent. Három fő elhunyt az 1925-ös birtokosok (17 fő) közül, egy fő az örökösre íratta a birtokát, két fő viszont 1935-re szerzett 100 hold feletti földbirtokot. 1935-ben a 15 fő összesen 29 034 kh földbirtokkal rendelkezett. (Az egy főre eső birtok nagysága körükben 1936 kh.) A minta tagjai által birtokolt 100 kh-nál nagyobb földbirtokok összterülete tehát tíz év alatt 3896 kh-dal csökkent.

Kiemelkedő nagyságú birtokkal 1935-ben *gr. Teleki József* (4012 kh), a *Bethlen testvérek* (4126 kh) és *gr. Degenfeld-Schomburg Pál* (10 717 kh) rendelkezett. Négy nagybirtoknál figyelhetünk meg 1000 kh körüli csök-

¹ Földbirtokosnak az egyszerűség kedvéért a társadalomtörténeti irodalomban hagyományos 100 kh-nál nagyobb, lényegében úri birtokkal rendelkezőket tekintettük.

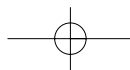
kenést (*Bethlen testvérek, gr. Teleki József, Jókay-Ihász Miklós és br. Vay László*), két földbirtok pedig jelentős mértékben megnövekedett (*Farkasfalvi Farkas Géza és gr. Degenfeld-Schomburg Pál* birtoka) (lásd 4. táblázat).

Mint már tanulmányunk elején említettük, az első világháború utáni területelcsatolások igen érzékeny veszteségeket okoztak a református egyháznak is. A református hagyományokkal rendelkező területek jelentős része került más országokhoz. Kutatásaink során az 1881 és 1918 közti időszak református egyházi elitjével kapcsolatban az erdélyi reformátusság meghatározó jellegét, *túlsúlyát* és egyben a döntésmechanizmusokban érvényesülő komoly hatalmát érzékeltük. A területelcsatolások, közte az erdélyi egyházkerület elvesztése ellenére a két világháború között is meghatározó marad a trianoni országhatárokon kívül született, de (1920-ban már születési helyétől elszakadva) a trianoni Magyarországon élő református egyházi vezetők száma. A 91 elittagból eddig 83 fő (91 százalék) esetében rendelkezünk a származás helyére vonatkozó adattal, nyolc fő születési helye ismeretlen.

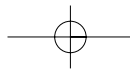
5. táblázat: Származás a születési hely alapján

Szám az Ési hely	F1	Százalékos arány
A trianoni Magyarországi területen	59	65
A Romániának juttatott területen	15	16
A Csehszlovákiának juttatott területen	8	9
A Jugoszláviának juttatott területen	1	1
Ism. területen	8	9
összesen	91	100

Az eredmények csak részben támasztották alá várakozásainkat. Mint látjuk, relatíve ugyan magas maradt a Romániához csatolt területeken születettek aránya a református elitben, döntő súlyról azonban már messze nem beszélhetünk. Ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy az összes elcsatolt területen született 24 személyből kilenc (ebből hat személy romániai területen született) csak az 1941 utáni időszakban, a visszacsatolások következtében került a magyarországi református egyház vezetői közé, akkor megkockáztathatjuk a kijelentést, miszerint a két világháború közt a magyarországi református egyház elitje már döntően a trianoni Magyarország területéről

került ki. Ha csak az ismert születési helyeket nézzük, szemben a katolikus egyházi elit 41 százalékaival, a református egyházi elitnek csak a 29 százaléka született a trianoni határokon kívül (Gergely 1992: 50).

3. Iskolák és foglalkozások

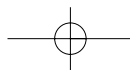
3.1. Iskolai végzettség

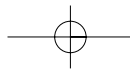
A református elit iskolai végzettségének vizsgálatánál az elittagok egyetemi, illetve főiskolai diplomájának típusát, továbbá a látogatott egyetemeket és főiskolákat gyűjtöttük össze. Eredeti céljaink között szerepelt a mintában szereplő személyek középiskoláinak szemügyre vétele is, azonban e vonatkozásban túl kevés adattal rendelkezünk, így nem láttuk érdemesnek azok elemzését.

Az oklevéltípusok csoportokba sorolása után két kiemelkedő nagyságú tömböt kaptunk. A világi elemnél a jogi végzettség, a lelkészi tagok esetében értelemszerűen a teológiai diploma dominált. Teológiai végzettségű volt 50 fő, ez a teljes minta 55 százaléka, jogi végzettséggel pedig 46 fő, megközelítőleg 50 százalékuk rendelkezett. Más típusú diplomát mindössze 14 személynél (15 százalékuknál) találtunk. Húsz fő rendelkezett két diplomával, ketten pedig hárommal, jogi és teológiai végzettséggel három fő, teológiai és bölcsészoklevéllel négy, jogi és mezőgazdasági diplomával három, lelkészi és tanítói oklevéllel pedig egy fő.

6. táblázat: Az iskolai végzettség típusai

Iskolai végzettség	F1
Jogi végzettség	46
Teológiai végzettség	50
Bölcsész tudományi végzettség	7
Mezőgazdasági végzettség	4
Kereskedelmi végzettség	1
Katonai végzettség	1
Ismeretlen	3

7. táblázat: A felsőoktatási intézmények típusai

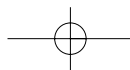
Felsőoktatási intézmény	F1
Tudományegyetem ek jogi kara	42
Tudományegyetem ek bölcsészeti kara	7
Tudományegyetem hittudományi kara	1
Teológiai akadémiák	49
Jogakadémiák	4
Gazdasági akadémiák	4
Kereskedelmi akadémiák	1
Katonai akadémiák	1

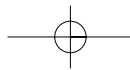
A *peregrináció*, a külföldi egyetemek, akadémiák látogatása a református diákok körében már a 19. századot megelőzően is ismert volt, komoly fellendülésre tért az 1840-es évektől figyelhető meg. A szabadságharc leverését követő évek megpróbáltatásai után 1867-ben megindult a peregrináció. A külföldi tanulmányutak száma 1913-ban érte el csúcspontját (Bucsay 1985: 227). A fő célpontok németországi, svájci, később németalföldi egyetemek voltak. A 19. század végén a budapesti teológushallgatók leggyakrabban az utrecht, az edinburghi, valamint a bécsi, a hallei, a marburgi, a lipcsei és a jeni egyetemek teológiai fakultásait látogatták (Pap-Bucsay 1955: 69).

A két világháború közötti konventi tagok közül 32 főről tudtuk biztosan megállapítani, hogy valamely külföldi egyetem előadásait hallgatta. A 18 lelkész, illetve a 14 világi személy közül többen három, sőt négy nyugat-európai egyetemen is megfordultak.

Az ismert adatok szerint a külföldi *teológiai fakultások* látogatottsága a következőképpen alakult: Berlin: hat, Jena: három, Basel: kettő, Edinburgh: kettő, Genf: kettő, Aberdeen: egy, Bécs: egy, Bonn: egy, Lipcse: egy, London: egy, Montauban: egy, Párizs: egy, Tübingen: egy, Utrecht: egy. Az egyetemes konvent lelkészi részről bekerült tagjai iskolai tanulmányaikat természetesen még a dualizmus időszakában, döntően a századfordulón, illetve azt megelőzően végezték. Ennek fényében érthető, hogy nem találunk körükben tengerentúli tanulmányutakat. Az amerikai protestáns intézmények (Dayton, Princeton, Lancaster, Pittsburgh, Philadelphia, New York, San Anselmo) látogatása a második világháború utáni éveket jellemezte (Pap-Bucsay 1955: 144).

Berlin a jogi előadások hallgatóinak kiemelt célpontja volt, hiszen min-tánk *világi részéből* is heten hallgattak itt egyetemi előadásokat. Komoly

szerepet játszott a másik „birodalmi” főváros, Bécs egyeteme is. Itt a konvent világi tagjai közül öten folytattak tanulmányokat. A mintánkban szereplő jogászok azonban sokkal inkább Németországra, elsősorban Berlinre koncentráltak: egy párizsi és egy svájci (Lausanne) tanulmányút kivételével valamennyi külföldi tanulmányt német egyetemeken végeztek (Berlin: hét, Lipcse: kettő, München: egy). Ezeken kívül három heidelbergi bölcsész tudományi és két hallei mezőgazdasági akadémiai tanulmányút is előfordult a világi elittagok körében.

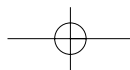
A magyarországi református teológiai képzést 1914-ig főiskolai oklevelet adó teológiai akadémiák végezték.² A konventbe került lelkészi tagok közül legtöbben a debreceni akadémián végeztek (12 fő plusz egy fő az egyetemi karrá szervezés után). Debrecen a Pápai Teológiai Akadémia követi 10 fővel, majd Budapest (hét), Kolozsvár (hat), végül Sárospatak (négy) (hat lelkészi tag esetében nem rendelkezünk erre vonatkozó adattal). A debreceni teológiai akadémia hittudományi karrá szervezése előtt Magyarországon nem volt lehetőség református teológiai doktori cím szerzésére. A kiemelkedő tudású teológusok rendszerint bölcsészdoktori címet szereztek. A lelkészi elittagok közül nyolc fő rendelkezett bölcsészdoktori címmel, négyen Kolozsvárott szereztek meg a fokozatot, hárman Budapesten, egy személy pedig Bécsben. (Érdekességként: a lelkészek között két jogi doktort és egy államtudományok doktorát is találhatunk.)

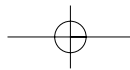
A világi tagok közül 23-an rendelkeztek doktorátussal, közülük 14-en Budapesten, heten Kolozsvárott, ketten pedig Debrecenben szereztek tudományos címüket.

7. táblázat: A doktori címek megszerzése

Doktori cím	F1
Teológiai tudományok doktora	3
Jogtudományok doktora	12
Államtudományok doktora	7
Jog- és Államtudományok doktora	6
Bölcsész tudományok doktora	9
összesen	37

² Az egyes teológiai akadémiák történetéről lásd Pap-Bucsay ([szerk.] 1955); Trócsányi ([szerk.] 1981); Barcza ([szerk.] 1988); Buzogány (1999).

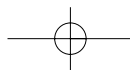
3.2. A református elit foglalkozás szerinti összetétele

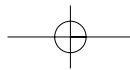
Az elit iskolai végzettségét figyelembe véve várható volt, hogy a református elit tagjainak foglalkozási megoszlásában is két jelentős csoportot találunk majd, mégpedig az egyházi személyek és a köztisztviselők csoportját. Az elittagok foglalkozási csoportokba történő besorolásánál két szempontot érvényesítettünk: nyugállományban lévő személyeknél figyelembe vettük az életpálya során elért legmagasabb pozíciót. Ugyanezen elv alapján soroltuk be az egyházi elittagokat is. Az aktív tagoknál viszont kizárólag az adott időszakra vonatkozó foglalkozást/megélhetési módot vettük alapul, tekintet nélkül arra, hogy az illető korábban milyen pozíciót vagy pozíciókat töltött be. A minta magas átlagéletkorára való tekintettel szükségesnek láttuk megkülönböztetni a köztisztviselői és a nyugalmazott köztisztviselő kategóriát.

8. táblázat: A foglalkozás megnevezése

Foglalkozás	F1	Százalékos arány
Pápa	14	15,37
Esperes	25	27,46
Lelkősz	2	2,2
Földbirtokos	5	5,5
Köztisztviselő	11	12,09
Nyugalmazott köztisztviselő	18	19,78
gyvőd	3	3,3
Egyetemi, akadémiai tanár	10	11,0
Köziskolai tanár	1	1,1
Nyugalmazott katonatiszt	2	2,2
összesen	91	100

Mintánkban összesen 23 olyan személy található, aki egyetemen vagy főiskolán tanított. Hárman teológiai akadémiai (főiskolai rangú) tanárság után egyetemi tanárok is lettek, *Szentpéteri Kun Béla* pedig rövid jogakadémiai tanárság után szerzett egyetemi tanári címet. Négyen két-két egyetemen is habilitáltak, egy fő (*Imre Sándor*) három, egy fő (*Kállay Kálmán*) pedig négy egyetem, illetve főiskola tanára is volt. Legtöbbször a Pápai Teológiai Akadémián (hat fő) és a kolozsvári Református Teológiai Fakultáson (öt fő) tanítottak, ezt követi a Debreceni Egyetem Hittudományi Kara há-

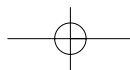
rom fővel, majd két-két fővel a Debreceni Egyetem Jogtudományi Kara, valamint a Budapesti és a Debreceni Teológiai Akadémia. Öten töltöttek be egyetemi rektori pozíciót: négyen (*Kiss Ferenc, Sass Béla, Tóth Lajos, Kállay Kálmán*) Debrecenben, *Bóér Elek* Kolozsvárott, *Bernát István* pedig Budapesten a Közgazdaságtudományi Kar dékánja volt.

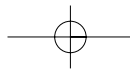
A tudományos életben betöltött szerephez kapcsolódik az akadémiai tagság kérdése. A református elit tagjai közül hét személy volt tagja a Magyar Tudományos Akadémiának: két tiszteleti tag, két rendes tag, három levelező tag. Az MTA tiszteleti tagjává *Darányi Ignácot* és *Balogh Jenőt* választották, utóbbi 1920-tól 1935-ig az Akadémia főtitkára, majd 1940 és 1943 között másodelnöke. Az Akadémia rendes tagja volt mintánkból *Bernát István* és *György Endre*, levelező tagja pedig *Ravasz László, Révész Imre* és *Tóth Lajos*. Hatan a Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya tagjai voltak, *Ravasz Lászlót* pedig beválasztották a Nyelv- és Széptudományi Osztály tagjai közé.

4. A református elit és a politika

A református elit politikai szerepvállalásának vizsgálatát azzal az előfeltevéssel kezdtük, hogy a politikai szférában való részvétel igen jelentős lesz a mintába került személyek esetében. Komoly történelmi vizsgálódások nélkül is szembeűnő, hogy a református egyház képviselői a két világháború közötti korszak, sőt még az azt megelőző időszakok folyamán is aktívan részt vettek a politikai életben. Egyrészt az állami élet vezető posztjain gyakran álltak református vallású állami vezetők, másrészt – és tanulmányunk szempontjából ez a hangsúlyosabb – az egyház vezetői is ott voltak a legfőbb politikai testületekben. Ez a tendencia azonban nem kizárólagosan a Horthy-korszak sajátja, már a dualizmusban is gyakran került református vallású politikus a kormány élére: *Bánffy Dezső* erdélyi főgondnok vagy *Tisza István* dunántúli főgondnok miniszterelnökök voltak, *Darányi Ignác* dunamelléki főgondnok pedig a földművelésügyi miniszteri tárcát töltötte be *Wekerle Sándor* második miniszterelnöksége alatt.

Hangsúlyos tényező a református egyház és a politika két világháború közötti kapcsolatában, hogy a református vallású Horthy Miklós kormányzó mellett a korszak egyik legjelentősebb politikusa, *Bethlen István* szintén református vallású, sőt az erdélyi egyházkerület főgondnoka is, de más vezető

állami tisztségviselők körében is nagy számban találhatunk reformátusokat (például *Tasnádi Nagy András*, a képviselőház elnöke). A következő fejezetek során ezt a szerepet mutatjuk be a vizsgált elittagokra vonatkozóan.

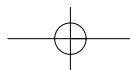
Ismeretes, hogy mintaválasztásunknak köszönhetően megközelítőleg azonos számú lelkészi (46) és világi személyt (45) vizsgáltunk meg. Komoly politizálást természetesen főleg a világiaknál vártunk, de az egyházi pozíciót betöltők között sem számolhattunk teljes passzivitással.

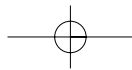
A politikai életben való részvételnek több összetevőjét vettük számba. Elsődlegesen a *kormányzásban való részvételt* vizsgáltuk: a *kormánytagságot*, az *államtitkári*, *kormánybiztosi pozíciókat*. Szintén ehhez kapcsoltuk a *főispáni kari tagságot*. Rendkívül fontos aspektus a *főrendiházi*, illetve *felsőházi tagság*, továbbá az *országgyűlési képviselőség*. Az országos politikába való bekapcsolódás mellett vizsgáltuk a *helyi politikai életben való részvételt* is, itt a *törvényhatósági bizottsági tagságot* vettük alapul. Ide soroltuk az elsődlegesen nem politikai, hanem az igazgatási funkciójú *alispáni*, *főjegyzői*, *polgármesteri méltóság* is.

4.1. A református elit tagjai a kormányzásban

A kormányzásban való részvétel elemzése során elsődlegesen a miniszteri vagy egykor ilyen pozíciót betöltő személyeket kell kiemelni. Fontos a fenti kis különbségtétel, hiszen egy aktív miniszter és egy *leköszönt*, *eltávolított*, esetlegesen *nyugállományba vonult* miniszter státusát nem lehet azonosnak tekinteni. Mintánkban három aktív miniszter szerepel, *Darányi Kálmán* földművelésügyi miniszter, majd miniszterelnök (1935–1938), *Puky Endre* külügyminiszter (1932–1933), és *Tasnádi Nagy András* igazságügyminiszter (1938–1939). Rajtuk kívül öt egykori miniszter és egy helyettes államtitkár található a református elittagok között, két volt igazságügyminiszter (*Balogh Jenő* 1913–1917, *Juhász-Nagy Sándor* 1919), két volt földművelésügyi miniszter (*Darányi Ignác* 1895–1903 és 1906–1910, *György Endre* 1905), továbbá egy volt vallás- és közoktatásügyi (*Imre Sándor* az ideiglenesen megbízott hivatalnok kormányban [1919. augusztus 7.–1919. augusztus 15.] vallás- és közoktatási helyettes államtitkár megbízva a minisztérium vezetésével) és egy volt külügyminiszter (*gr. Bánffy Miklós* 1921–1922).

Darányi Kálmán és *Puky Endre* a hivatali ranglétrán fokozatosan jutottak előre. *Darányi Kálmán* pályája klasszikusnak mondható, míg *Puky* hi-

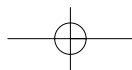

vatali pályáját rövid időre két banki tisztség is megszakítja. Tulajdonképpen a köztisztviselői pályafutás alapeseteit láthatjuk itt, az életpálya vége felé közeledve megkoronázva egy ideiglenes kormány minisztériumának vezetésével, illetve egy miniszteri/miniszterelnöki kinevezéssel. *Puky Endre* kétéves bankfiókelnöki állása nem annyira jelentős, hogy ne állíthatnánk nyugodt szívvel: mindketten a közhivatali, közéleti pályafutásra helyezték a hangsúlyt, más érvényesülési területek nem jöttek számításba.

A tudomány és a politika közötti mozgás is jellemzőnek tekinthető, és nem csak a vizsgált korszakban. A mintánkba került egykori miniszterek között hárman is ilyen életpályát mondhattak magukénak. *Balogh Jenő*, *Imre Sándor* és *György Endre* pályájából jól kivehetők azok a mechanizmusok, amelyek által a politika és a tudomány szférája összekapcsolódott egymással. *Balogh Jenő* kettős pályát futott be, egyik vonalon a közhivatali szereplés, a másikon pedig az egyetemi, akadémiai munkálkodás volt a fő cél. A helyzettől függően került hol az egyik, hol a másik hivatás előtérbe, mígnem végül külső okok hatására felhagyott a politikai életben való részvétellel. Más a helyzet *Imre Sándor* művelődéspolitikus és megint más *György Endre* esetében. *Imre Sándor*ból egy adott pillanatban (1919. augusztus 7-én) államférfit csináltak, majd rövid idő után el is távolították a politikai életből,³ így visszakerült a tudományos életbe. Számára a politikai szférában való részvétel tévedés volt. *György Endre* úgy kapcsolódott mindkét területhez, hogy ötvözte azokat pályafutása során. Minisztersége csak rövid ideig tartott ugyan, képviselőként azonban több mint tíz éven át a politikai élet részese volt. Nála kapcsolódott legszerveesebben egybe a politikai, gazdasági és tudományos tevékenység.

Juhász-Nagy Sándor és *Tasnádi Nagy András* is szabadfoglalkozású értelmiségiként: ügyvédként dolgozott. Mindketten államtitkárként kezdték köztisztviselői pályafutásukat, s innen jutottak el mindketten rövid időre, különös tekintettel *Juhász-Nagyra* – a miniszteri székig. A két életpálya közti igen jelentős különbség nem a bejárt pozíciókból, hanem a politikai nézetek különbségéből adódik. A liberális elveket valló *Juhász-Nagy* a *Károlyi Mihály* bukását követő mintegy 25 évben gyakorlatilag visszavonult az országos szinterről, ellenzékbe vonult. Szoros kapcsolatot tartott fenn a népi írakkal, a *Márciusi Front* lelkes támogatójának számított. A szélsőjobboldal felé húzó *Tasnádi Nagy* pedig éppen a politikai rendszer jobbratolódásának köszönhette felemelkedését. (A kormányból való eltávolítása is Tele-

³ 1919-ben nyugdíjazták, bár helyettes államtitkári címe formálisan 1924-ig megmaradt.

ki Pál miniszterelnök azon intézkedéseinek következménye volt, amelyekkel a szélsőjobb visszaszorítását kívánta elérni.) A két helyzet a második világháború után felcserélődött: a Debrecenben élő Juhász-Nagy Sándor az átmeneti rendszer egyik legfontosabb embere (1944-1945: az ideiglenes nemzetgyűlés első alelnöke) lett, Tasnádi Nagyt pedig ellenségként, háborús bűnösneként ítélték el.

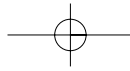
Sokkal korábbi közszereplő az imént bemutatott két személynél *Darányi Ignác*, a Darányi-család egy másik kiemelkedő tagja. Személyében még inkább a 19. század politikusideálja testesül meg. Jogot végzett, majd 1873-ban ügyvédi irodát nyitott. Három évvel később beválasztották Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságába. Tagja lett az Országos Ügyvédvizsgáló Bizottságnak és a folyószabályozásokat irányító Tiszavölgyi Társulatnak. 1881-ben a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője, négy évvel később pedig a képviselőház alelnökévé választották. 1893-tól a Szabadelvű Párt elnöke volt. 1895-től 1903-ig földművelésügyi miniszterként dolgozott, majd az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) elnöke lett. A Szabadelvű Párt feloszlása után az Alkotmánypárt elnöki posztjára került, 1906-tól 1910-ig ismét övé volt a földművelési tárca. 1909-ben az MTA tiszteletbeli tagjai közé választotta, 1924-ben az állatorvostudományok tiszteletbeli doktorává avatták.

A hosszabb-rövidebb ideig tartó miniszteri pozíciókon kívül mintánk tagjai más kormányhatalmi állásokat is elfoglaltak. *Aktív és egykori államtitkárok, kormánybiztosok és miniszteri biztos* is megtalálhatók köztük. Mintánk tanúsága szerint ezeket a pozíciókat az időben előrehaladva ugyanaz a személy is betölthette. Négy volt államtitkár és egy volt kormánybiztos töltött be a későbbiekben miniszteri állást, egy államtitkár kapott egyidejűleg kormánybiztosi megbízatást is, egy pedig államtitkári kinevezését megelőzően volt kormánybiztos. (A minta ezen tagjait a 9. táblázatban államtitkárként tüntettük fel.)

9. táblázat: Politikai tisztségek

Politikai tisztség	F1
Államtitkár	9
Kormánybiztos	4
Miniszteri biztos	1
összesen	14

Az államtitkárok közül öten (Petri Pál, Tasnádi Nagy András, Imre Sándor és br. Vay László, Szilassy Béla) voltak a vizsgált időszakban hivatalban, négyen pedig már leköszöntek. Öten a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban töltötték be államtitkári pozíciót, közülük ketten a vizsgált időszakban, egy aktív és egy volt igazságügy minisztériumi, továbbá egy hivatalban lévő földművelésügyi államtitkár. Szilassy Béla 1938-tól a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztériumának államtitkára és a felvidéki birtokrendezési ügyek kormánybiztosa volt. Hárman töltötték be korábban megyei kormánybiztosi pozíciót (Puky Endre, Darányi Kálmán és Szomjas Gusztáv), Fekete Márton pedig 1881 és 1886 között a Szolnok-Csongrád-Tiszabalpárti Ármentesítő Társaság kormánybiztosi teendőit látta el, az egyetlen miniszteri biztos, Nagy Nándor pedig az Alsócsallóközi Ármentesítő Társaságot igazgatta ezen minőségében.

A törvényhatósági közigazgatásban képviselték az államot a *főispánok*. Állásuk politikai, bizalmi természetű volt. A református elit világi tagjai között nyolc volt vagy hivatalban lévő főispánt találtunk. Közülük hárman töltötték be a vizsgált időszakban *főispáni pozíciót* (Puky Endre, br. Vay László és Nagy Nándor), hatan már korábban leköszöntek erről az állásukról.

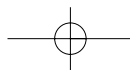
10. táblázat: A református elit kormányhatalmi pozíciót betöltő (betöltött) tagjai pozíciójuk szerint

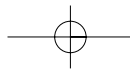
Politikai tisztség	F1
Miniszter	9
Államtitkár	4
Kormánybiztos	1
Főispán	4
összesen	18

(Magyarázat: a hivatali ranglétrán elért legmagasabb pozíciót, illetve ahol ezt nem lehetett eldönteni, ott az utoljára betöltött pozíciót számítottuk.)

4.2. A református elit és a felsőház

A két világháború közötti református elit tagjai is jelentős számban vettek részt a főrendiház, illetve az 1927-ben összeült felsőház munkájában. Politikai tevékenységüket tehát vizsgálva mindenképpen ki kell térnünk a refor-

mátus elit és a felsőház kapcsolatának elemzésére. A református egyház és a felsőház viszonyával kapcsolatban először azt kell kiemelni, hogy hasonlóan a többi történelmi egyházhoz, méltóságuknál fogva felsőházi tagok lettek a református egyház vezetői is. Ez konkrétan a püspökökre és az egyházkerületi főgondnokokra vonatkozott. Az 1918-ban megszüntetett főrendiháznak mintánkból csak kilenc személy volt a tagja, ellenben a felsőháznak már 38, ami a 91 fős mintának 42 százalékát teszi ki.

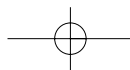
A felsőház nem pártpolitikai alapon nyugvó intézmény volt, a bekerülés különböző jogcímenen történhetett. Természetesen fontos megvizsgálni, hogy a református elit tagjai mely kritérium alapján lettek felsőházi tagok.

A hivatal és méltóság alapján bekerült személyek közt találjuk a felsőház fennállása alatt (1927–1944) a hivatalban lévő *református püspököket* és *egyházkerületi főgondnokokat*. A 17 év alatt tíz személy töltött be református püspöki méltóságot, és kilenc ezen a jogcímen került be közülük a felsőházba.

11. táblázat: Felsőházi tagság

Felsőházi tagság	F1
Hivatalos méltóság alapján tag	18 (19)
Főrendi családok képviselője	2 (4)
Törvényhatóságiként	10
Szervezetek képviselője	3
örökös jogon tag	5
összesen	38

Mivel a felsőházba több jogcímen is delegált személyek maguk választhatták meg bekerülésük tényleges jogcímét, így előfordulhatott, hogy bár *Antal Géza* 1924 és 1934 között a dunántúli egyházkerület püspöke volt, a felsőházban mégis Veszprém vármegye törvényhatóságának küldöttjeként foglalt helyet. Hasonló helyzet (igaz, ellenkező előjellel) az egyházkerületi főgondnokok körében is előfordult. Így 1927-ben a főrendi családok képviselőjeként a felsőházba került *gr. Teleki József* és *br. Vay László* 1928-as, illetve 1933-as főgondnoki kinevezése után már az utóbbi e jogcímen tekintette magát a felsőház tagjának. *Horthy István* (Horthy Miklós bátyja) két alkalommal különböző jogcímen került a felsőházba. 1928–1929-ben a ti-

szántúli egyházkerület főgondnokaként, 1927 és 1937 között pedig Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottságának küldöttjeként.

Hivatali pozíciók alapján azonban mintánkból nemcsak püspökök és főgondnokok kerültek a felsőházba, hanem magas világi hivatalt betöltő személyek is, mégpedig két személy. *Benedek Sándor* a Közigazgatási Bíróság másodelnökeként, *Puky Endre* a Közigazgatási Bíróság elnökeként lett a felsőház tagja. A református elit felsőházi tagjainak másik jelentős csoportját a *törvényhatóságok által delegált* tagok alkotják. A tíz főből kilencet valamelyik vármegye törvényhatósági bizottsága küldte a felsőházba, egyet pedig (*Szentpéteri Kun Béla*) a törvényhatósági jogú város, Debrecen. A törvényhatósági bizottságok által delegált felsőházi tagok közül heten tartoznak a református elit világi, hárman pedig az egyházi csoportjába. A már említett *Antal Géza* püspök mellett két esperes: *Harsányi Pál* és *Lőke Károly*. Mintánkban kis számban vannak jelen a *különböző egyesületek, szervezetek felsőházi képviselői*, akik egyébként a felsőház legmeghatározóbb csoportját alkották. *Bernát Istvánt* az Országos Mezőgazdasági Kamara, *Kölcsey Sándort* az Országos Ügyvédi Kamara, *Tóth Lajost* pedig a Debreceni Tudományegyetem delegálta.

Érdeemes megnézni a különböző jogcímek közötti megoszlást a református elit egyházi és világi részének tekintetében, amely a következő képet mutatja:

12. táblázat: Felsőházi tagság egyházi–világi megoszlásban

Felsőházi tagság	Egyházi	Világi
Hivatalos múlt tag alapján tag	9	9 (10)
Fürendi családok képviselője	0	2 (4)
Törvényhatóságiként	3	7
Szervezetek képviselője	0	3
rk s jgon tag	1	4
összesen	13	25

Elittagjaink felsőházi szerepléséről a *tisztikari tagság* és *bizottsági elnökség* tanúskodik. A felsőház tisztikarában a korszak folyamán egyetlen személyt találhatunk a református elit tagjai közül, *Bethlen Pált*, aki a felsőház jegyzője 1927–1944 között, tehát a felsőház fennállásának teljes időszaka alatt.

A felsőház bizottságaiban is mindössze két személy töltött be elnöki tisztséget a református elit tagjai közül. Az egyik *Balogh Jenő*, aki három bizottságnak is az elnöke volt: 1933–1936 között a Népjóléti és Munkaügyi Bizottságban, 1936-tól 1941-ig a Társadalompolitikai Bizottságban, 1942-től 1944-ig pedig a Közjogi Bizottságban tevékenykedett. A másik bizottsági elnök *Huszár Aladár* volt, aki 1940-től 1944-ig a Kérvényi Bizottságban vállalt tisztséget.

4.3. A képviselőházi tagság

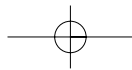
A református elit tagjai közül 25 személy volt tagja a képviselőháznak: ez a minta 27 százalékát jelenti.

A képviselőházi tagok között kisebb arányban fordultak elő egyházi személyek, mint a felsőházi tagok esetében. 21 világi elittag mellett csupán négy egyházi elittag került a parlamentbe. A világiak csoportjának 47, míg az egyháziak csoportjának mindössze 9 százaléka volt tagja a képviselőháznak. Érdekes persze, hogy a három egyházi elittag (*Janka Károly* esperes, *Kováts J. István* és *Kiss Ferenc* teológiai tanár) közül a Kisgazdapárt színeiben jutottak mandátumhoz, igaz, később egyikőjük (*Janka*) az Egységes Párt képviselőcsoportjához csatlakozott.

13. táblázat: A képviselőház tagjainak pártok szerinti megoszlása

Párt	F1
Szabadlevél Párt (1875–1906)	5
Függetlenségi Párt (1884–1909)	1
Nemzeti Munkapárt (1910–1918)	6
Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt (1916–1919)	1
Alkotmánypárt (1905–1910; 1913–1918)	2
Keresztény Nemzeti Párt (1919)	1
Országos Kisgazda és Földműves Párt (1919–1920)	3
Egységes Párt ⁴ (1922–1932)	7
Nemzeti Egység Pártja (1932–1939)	1
Magyar Let Pártja (1939–1944)	1
Felvidéki Egyesült Magyar Párt	1
összesen	29

⁴ Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt.

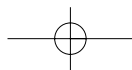
Négyen változtattak pártot képviselőházi tagságuk során. A már említett *Janka Károly* a Kisgazdapártból az Egységes Pártba, *Szomjas Gusztáv* a Friedrich István-féle Keresztény Nemzeti Pártból ugyancsak az Egységes Pártba igazolt át, míg korábban *Darányi Ignác* és *gr. Bánffy Miklós* is a Szabadelvű Párt után lett az Alkotmánypárt, illetve a Nemzeti Munkapárt képviselője.

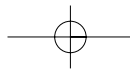
A politikai életben többen más minőségben is részt vettek, pontosabban felsőházi vagy képviselőházi tagságuk mellett más magas rangú pártfunkciókat is elláttak. *Meczner Béla* a Függetlenségi Párt Zemplén megyei elnöke, *Juhász-Nagy Sándor* a Függetlenségi és 48-as Párt debreceni ügyvezető elnöke volt. *Gr. Teleki József* szervezte meg a Pest megyei Nemzeti Munkapártot, és egyben annak első elnökévé is lett. Országos pártelnöki pozíciót ketten töltöttek be: *Darányi Ignác* a Szabadelvű Párt, majd az Alkotmánypárt, *br. Vay László* pedig a Magyar Élet Pártja élén állt. Ugyancsak ketten vettek részt a határon túli magyar pártok vezetésében: *gr. Bethlen György* az Erdélyi Magyar Párt elnöke volt, *Szilassy Béla* pedig a Felvidéki Egyesült Magyar Párt mezőgazdasági osztályát igazgatta.

4.4. A református elit és a törvényhatósági bizottságok

Törvényhatósági joggal Magyarországon a vármegyék és néhány törvényhatósági jogú város rendelkezett. A törvényhatóság alapintézménye a törvényhatósági bizottság volt. Tisztviselői közé tartoztak az alispán, a főjegyző, a jegyzők, illetve a polgármesterek, az alpolgármesterek, a tanácsnokok és az egyéb közfunkciót ellátó hivatalnokok. A törvényhatóság élén állami tisztviselőként a főispán állt. A hatósági jogokat a törvényhatóság nevében a törvényhatósági bizottság képviselte. A törvényhatósági bizottságokba háromévenkénti választás útján, illetve virilis jogon lehetett bekerülni.

A református elit tagjai közül 19 fő volt tagja törvényhatósági bizottságnak, közülük ketten virilis jogon, 17-en választott tagként. Alispáni méltóságot négyen töltöttek be. (E vonatkozásban adataink némi pontatlansága valószínűsíthető, mivel néhány személyről nagyon hiányos életrajzi adatokkal rendelkezünk.) Szolgabírói, illetve főszolgabírói állást is két-két fő töltött be. Közülük a törvényhatósági bizottságokban a főszolgabírák rendelkeztek szavazati joggal. A két főszolgabírói tisztséget betöltő személyünk közül az egyik később alispánként tevékenykedett, így ott vettük számításba. Tizenegyen vármegyei, nyolcan pedig városi törvényhatósági bizottsá-

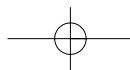
gok tagjai voltak. Ketten-ketten foglaltak helyet Budapest, Debrecen és Miskolc törvényhatósági bizottságában, egy-egy fő pedig Győr és Kecskemét városáéban. A törvényhatósági bizottsági tagok közül kilencen a minta egyházi csoportjába tartoznak (közülük négyen városi bizottsági tagok), tíz fő pedig világi. E vonatkozásban tehát az elit két csoportja csaknem teljes azonos arányt mutat: a világiak 22, míg az egyháziak 20 százaléka bírt tagsággal. A teljes mintának egyébként 21 százaléka vett részt ily módon a törvényhatóságok igazgatásában. Ha ehhez hozzávesszük a csak alispánként, illetve csak főszolgabíróként, tehát hivatalból törvényhatósági bizottsági tagként funkcionáló öt személyt, akkor 26 százalékos részvételi arányt kapunk. A törvényhatósági bizottsági tagság jogcímét adataink hiányossága miatt sajnos nem tudjuk minden személynél egyértelműen eldönteni.

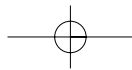
4.5. Az uralkodó által adományozott címek

A politikai közélet és a társasági érintkezés szempontjából is nagy szerepük volt a korszakban az uralkodó által adományozott különféle rangoknak és címeknek. Természetesen valós tartalmuk már nem volt ezeknek a régműltből származó rangoknak, de politikai-hatalmi súlyt adtak viselőjüknek. Megszabták – többek között – a megszólítást is, hiszen míg egy kormánytanácsosnak vagy királyi tanácsosnak a nagyságos, addig egy kormányfőtanácsosnak vagy egy udvari tanácsosnak a méltóságos, egy belső titkos tanácsosnak és egy tikos tanácsosnak pedig már a nagyméltóságú vagy kegyelmes megszólítás járt.

14. táblázat: Az uralkodó által adományozott címek

Rangok és címek	F1
Kormányfőtanácsos	15
Gazdasági főtanácsos	1
Udvari tanácsos	2
Királyi tanácsos	1
Császári és királyi kamarás	5
Valóságos belső titkos tanácsos	6
Titkos tanácsos	7
összesen	37

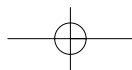

A 37 címen 32 ember osztozott. *Gr. Bethlen György* és *gr. Bánffy Miklós* titkos tanácsos és császári és királyi kamarás, *Fekete Márton* királyi és udvari tanácsos, *Puky Endre* pedig titkos és udvari tanácsos is volt. Legtöbben a Horthy Miklós által alapított és adományozott kormányfőtanácsosi cím birtokosai voltak. A legnagyobb presztízsű cím azonban a valóságos belső titkos tanácsosoké, valamint a császári és királyi kamarásoké volt. Valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot általában miniszterek, főpapok, tábornokok és diplomaták kaptak. A császári és királyi kamarás cím különlegesnek számít. A rangot a király adományozta, csak 24 évesnél idősebb személy kaphatta meg, elnyeréséhez apai és anyai ágon nyolc-nyolc nemes öst kellett felmutatni, valamint 14 100 korona kamarási adót kellett fizetni. Mintánkból *gr. Bánffy Miklós*, *Dókus Ernő*, *Dókus Gyula*, *Farkasfalvi Farkas Géza* és *gr. Bethlen György* rendelkezett császári és királyi kamarási címmel. Az udvari tanácsos eredetileg az uralkodó jogi tanácsadója volt. Korszakunkra azonban a hivatali rangsor magas posztját jelentette, V. fizetési osztállyal és a már említett méltóságos megszólítással. A titkos tanácsosi címet 1935-ben alapította Horthy Miklós a valóságos belső titkos tanácsosi méltóság „analógiájára”, de az előbbi rangsorbeli elsőségének meg hagyásával.

A református elit egyházi személyekből álló csoportja lényegesen kevesebb címmel rendelkezett. Mindössze kettővel, a kormányfőtanácsosi és a titkos tanácsosi címmel. A 15 kormányfőtanácsos közül azonban 12-en egyházi személyek, öt püspök és hét esperes. A minta világi csoportjából tehát három személy szerzett ilyen címet: *Tasnádi Nagy András* és *Dókus Gyula* nyugalmazott zempléni alispán, valamint az egyetemes konvent tanácsosa, az egyház alkalmazásában álló *Benedek Zsolt* ügyvéd. Titkos tanácsosi méltóságot a lelkészi tagok közül a korszak két legjelentősebb püspöke, az egyetemes konvent két egymást követő egyházi elnöke, *Baltazár Dezső* és *Ravasz László* kapott.

4.6. A közéleti aktivitás további fóruma: az egyesületi élet

A közélet terén végzett tevékenység nem merült ki a pártpolitikai vagy felsőházi csatározásokban. A különböző elitcsoportok tagjai igen kiterjedt egyesületi hálózattal rendelkeztek, ahol kiemelt pozíciókat foglaltak el. Nem volt ez másképp a két világháború közötti református elit esetében sem: 45 személy esetében találtuk nyomát valamilyen egyesületi tagságnak.

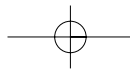
Valószínűsíthető, hogy számuk ennél lényegesen magasabb, mivel lehetetlen feladatnak bizonyult az egyesületi tagságok teljes és kimerítő feltérképezése. Az alapul vett 45 fő összesen 106 egyesület tagja volt. A 106 egyesület név szerinti felsorolását mellőzve, jellemzőik, profiljuk, céljaik szerint kategóriákba soroltuk őket. Az egyesület típusának megnevezése után azt az értéket tüntettük fel, hogy hány a csoportba sorolható egyesületben szerepeltek az elittagok, a következő oszlopban pedig az ezekben az egyesületekben való tagságok számát jeleztük:

15. táblázat: Egyesületi tagság

Egyesületek típusa	Egyesületek száma	Egyesületi tagok száma (fő)
Közfoglalkozási egyesületek	21	51
Gazdasági egyesületek	15	16
Érdekvédelmi társaságok	7	7
Hitelintézetek, hitelszövetkezetek	6	8
Szakmai szervezetek (nem mezőgazdasági)	14	22
Országos irányítási szervezetek	15	19
Országos agrárszervezetek	7	12
Politikai célú egyesületek	8	10
Sportegyesületek	3	3
Társaskörök	4	4
Karitatív egyesületek	5	7
Egyéb szervezetek	3	3
Összesen	108	162

Látható, hogy mintánkban a mezőgazdasági érdekeket képviselő, mezőgazdasági irányításban, irányító szervezetekben, illetve földbirtokosi érdekvédelmi szervezetekben érdekelt földbirtokosi csoport igen magas arányban van jelen. A birtokosokat tömörítő szervezetek közül legtöbben (négy fő) az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) tagjai voltak, de három-három fő volt érdekelt a Magyar Gazdaszövetségben, illetve a Gazdák Biztosító Szövetkezetében is. A különböző birtokosi szervezetekben való tagságot alapul véve a csoport legjelentősebb személyiségeként *Bernát István*, *Jókay-Ihász Miklós*, *Darányi Ignác* és *Darányi Kálmán* jelölhető meg.

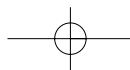

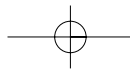
Kimagasló a felekezeti alapú karitatív szervezetek irányításában való részvétel. 1931-ben alakult meg *Kiss Ferenc* irányításával az Országos Református Szeretetszövetség, a korszak legjelentősebb protestáns karitatív szervezete. Döntően adományok és örökségek révén az 1940-es évekre szeretetházak, árvaházak, egészségügyi otthonok hálózatát építette ki (Bucsay 1985: 251). Bekapcsolódott az egyház által központi kérdésként kezelt „egykeellenes” küzdelembe is: 1935-ig 350 sokgyermekes családot telepített baranyai területekre (Bolyki–Ladányi 1987: 303). Karitatív feladatokat is ellátott az 1907-ben alakult Országos Református Lelkészegyesület (ORLE): a lelkészárvák számára Kálvineumokat (internátusokat) hozott létre ugyancsak *Kiss Ferenc* kezdeményezésére (uo. 304). A fentiekén túl a konvent tagjait ott találjuk egyéb segélyegyletek: a Magyar Református Segélyegylet, a Pápai Anya- és Csecsemővédegyelet, a Tüdővészelleni Védekező Egyesület, a Magyar Iskola Szanatórium Egyesület vezetőségében is. (Karitatív tevékenységet az ORLE-n kívül természetesen más, nem erre a célra szakosodott református egyesületek is végeztek, így a Magyar Kálvin Szövetség, az Országos Református Tanáregyesület vagy az Országos Református Tanítóegyesület.)

16. táblázat: A református elit tagsága körében a legjelentősebb egyletek (az ismert tagsági viszonyok alapján)

Egyletek neve	Tagok száma
Magyar Protestáns Irodalmi Társaság	14
Tisza István Tudományos Társaság	6
Országos Református Lelkészegyesület	4
Országos Magyar Gazdasági Egyesület	4
Bethlen Gábor Szövetség	3
Magyar Kálvin Szövetség	3
Gazdák Biztosítási Szervezete	3
Országos Református Tanáregyesület	3
Magyar Képzési Társaság	3
Magyar Nemzeti Szövetség	3
Országos Református Szeretetszövetség	3
Magyar Gazdaszövetség	3

A református elit tagjainak újságírói, irodalmi tevékenységét annak szerteágazó volta miatt egyelőre nem tudtuk teljes egészében feldolgozni. Egy részterületről azonban viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk – ez

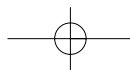
pedig a különböző újságok szerkesztőségében végzett munka. Igen komoly aktivitást találtunk: összesen 23 fő végzett forrásainkban dokumentált újságszerkesztői, kiadói stb. tevékenységet. Az aktivitás a lelkészi tagok esetében volt jelentősebb: 17 fő végzett munkát 30 lap szerkesztőségében. A legtöbb kiadvány általában egy adott város, egyházmegye érdekltségébe tartozó egyházi lap, így meglehetősen alacsony az országos (akár egyházi) lapoknál dolgozó lelkészi tagok száma. A *Protestáns Egyetemi és Iskolai Lap*nál mindössze egy fő végzett munkát, ketten pedig az Országos Lelkészi Egyesület lapja, a *Lelkészegyesület* szerkesztőségében tevékenykedtek.

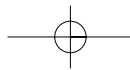
A világi tagok kisebb érdeklődést mutattak az újságszerkesztői (és általában az újságírói, publicisztikai) munkát illetően. Hat fő dolgozott 11 lap szerkesztőségében; legaktívabb a korszak ismert agrárpolitikusa, *Bernát István* volt: négy folyóiratot is szerkesztett (*Hazánk, Szövetkezés, Magyar Gazdák Szemléje, Köztelek*).

5. Összegzés

Tanulmányunk célja a társadalomstatisztikai elemzéseken túlmenően az volt, hogy egyfajta korrajzot nyújtsunk a vizsgált történelmi időszakról, mégpedig abból a szempontból, hogy egy konkrét elitcsoport példáján keresztül mutassuk be, melyek voltak a korszakban az elitbe kerülés aktuális csatornáit és milyen faktorok adták az elitcsoport egységét, az elitlét, azaz az elit weberi értelemben vett rendiességének legfontosabb szempontjait.

A református egyház vezető pozíciót betöltő személyiségei a társadalmi jelzőszámokban esetenként megfigyelhető különbségek mellett is egységes társadalmi csoportot képeztek. Elemzéseink azt jelzik, hogy a református elit intellektuális pozíciója hatékonyan támasztja alá a hatalmi részesedés iránti igényt. Az institutionalista megközelítésnek köszönhetően a hagyományos társadalmi jellegzetességeknél hangsúlyosabb csoportképző dimenziók váltak megragadhatóvá. A képző és kibocsátó intézmények, tehát az egyetemek, valamint a politikai, közéleti pozíciók jelentik a legfontosabb faktorát a csoport homogenitásának és elitpozíciójának. A közéleti szerepvállalás, a tisztviselői pálya fontossága, a lokális szintű szervezeti részvétel és a helyi életben való aktív megjelenés adja a tudáselit ezen csoportjának jellegzetes, bizonyos értelemben rendies vonását. Egy elitcsoport egységét, rendként való megjelenését a pozíciókon és a pozíciók alapján megragad-

ható szerepeiken túl azonban nagymértékben meghatározza életstílusuk, kapcsolataik minősége és értékeik egyezése is, ezeknek a feltárásához azonban további kutatások szükségesek. Célunk ezen társadalomtörténeti elemzésünket a történeti antropológia módszereivel kiegészítve életrajzok, memoárok és levelezések segítségével a református elit réteg-, illetve csoportképző dimenzióinak feltárása.

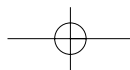
A témával kapcsolatban még sok egyéb terület is feldolgozásra vár. Az elittagok és családjuk társadalmi helyzetének vizsgálatába beletartozik feleségük, illetve az ő családjuknak a vizsgálata is. Erre vonatkozó adatok azonban jelen pillanatban csak nagyon töredékesen állnak rendelkezésünkre, így az elemzést még további kutatásoknak kell megelőznie.

Tanulmányunk – mint a fentiekben láthattuk – a református egyházi elit történetének egyelőre csupán egy kisebb részét járta körül. A későbbiekben azonban a református konvent tagjainak történet-szociológiai vizsgálatát szélesebb időhatárok és vizsgálati keretek között is el kívánjuk végezni.

Melléklet

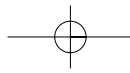
A református egyetemes konvent rendes tagjai (1922–1944)

- Ágoston Sándor (1882–1960) lelkész, jugoszláviai püspök (1944)
 Antal Géza (1866–1934) teológiai tanár, dunántúli püspök (1920–1934)
 Balogh Jenő (1864–1953) igazságügyminiszter, egyetemi tanár,
 az MTA főtitkára (1921–1944)
 Baltazár Dezső (1871–1936) lelkész, tiszántúli püspök (1911–1936)
 Bánffy Miklós, gr. (1874–1950) külügyminiszter, földbirtokos (1941–1944)
 Bartha László (1879–?) esperes-lelkész (1937–1940)
 Benedek Sándor (1854–1936) közigazgatási bírósági másodelnök (1913–1936)
 Benedek Zsolt (1882–1956) ügyvéd, konventi ügyész (1937–1944)
 Berey József (1859–1940) esperes-lelkész (1922–1936)
 Bernát István (1854–1942) politikus, egyetemi tanár, bankelnök (1923–1942)
 Bernáth Aladár (1874–?) alispán (1938–1944)
 Bernáth Géza (1845–1932) államtitkár, kúriai másodelnök (1915–1932)
 Bertók Béla (1873–?) lelkész, kárpátaljai püspök (1940–1942)

- Bethlen György, gr. (1888–1968) földbirtokos (1941–1944)
- Bethlen Pál, gr. (1883–1971) ügyvéd, földbirtokos (1943–1944)
- Bóér Elek (1872–1952) ügyvéd, egyetemi tanár,
közigazgatási bíró (1913–1922; 1933–1944)
- Csernák Béla (1875–1967) esperes-lelkész (1943–1944)
- Czeglédy Sándor (1883–1944) esperes-lelkész, teológiai tanár (1928–1929)
- Cziáky Endre (1859–?) esperes-lelkész (1923–1933)
- Darányi Ignác (1849–1927) agrárpolitikus,
földművelésügyi miniszter (1895–1927)
- Darányi Kálmán (1886–1939) földművelésügyi miniszter,
miniszterelnök (1934–1939)
- Degenfeld-Schomburg József, gr. (1847–1927) földbirtokos (1884–1928)
- Degenfeld-Schomburg Pál (1871–1952) földbirtokos (1925–1933)
- Dóczy Imre (1849–1930) gimnáziumi igazgató (1901–1931)
- Dókus Ernő (1852–1934) földbirtokos (1895–1933)
- Dókus Gyula (1849–1928) alispán (1922–1929)
- Enyedy Andor (1888–1966) lelkész, tiszáninneri püspök (1942–1944)
- Farkasfalvi Farkas Géza (1874–1950) katonatiszt, katonai akadémiai tanár,
nagybirtokos (1932–1944)
- Farkas István (1879–1941) lelkész, tiszáninneri püspök (1932–1941)
- Fekete Márton (1849–?) vármegyei főjegyző, kormánybiztos (1920–1924)
- F. Varga Lajos (1856–1939) esperes-lelkész (1929–1936)
- György Endre (1848–1927) földművelésügyi miniszter,
ügyvéd, közgazdasági író (1883–1927)
- Győri Elemér (1891–1978) lelkész, dunántúli püspök (1937–1944)
- Halka Sándor (1884–1941) esperes-lelkész (1929–1941)
- Harsányi Pál (1881–?) esperes-lelkész (1934–1944)
- Hetessy Kálmán (1882–1944) esperes-lelkész (1939–1944)
- Horthy István (1858–1937) földbirtokos (1929)
- Huszár Aladár (1868–1944) kúriai bíró (1925–1944)
- Imre Lajos (1888–1974) lelkész, egyetemi tanár (1941–1944)
- Imre Sándor (1883–1946) egyetemi tanár (1933–1944)
- Janka Károly (1872–?) esperes-lelkész (1922–1944)
- Jókay-Ihász Miklós (1892–1945) földbirtokos (1940–1944)

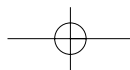
Juhász-Nagy Sándor (1883–1946) igazságügyminiszter, ügyvéd (1937–1944)
 Kádár Géza (1880–1945) esperes-lelkész (1941–1944)
 Kállay Kálmán (1890–1959) lelkész, teológiai tanár (1937–1944)
 Kátai Endre (1853–1932) esperes-lelkész (1929–1930)
 Kis József (1862–1927) esperes-lelkész, teológiai tanár (1925–1927)
 Kiss Ferenc (1862–1948) esperes-lelkész, teológiai tanár (1915–1933)
 Kiss Zsigmond (1868–?) esperes-lelkész (1924–1927)
 Kováts J. István (1880–1965) lelkész, teológiai tanár, államtitkár (1924–1944)
 Kölcsey Sándor (1885–?) ügyvéd, polgármester (1935)
 Kun Béla (1874–1950) egyetemi tanár (1922–1944)
 Lévay Lajos (1851–1925) esperes-lelkész (1920–1924)
 Lőke Károly (1880–?) esperes-lelkész (1944)
 Maklár Károly (1876–1938) lelkész, tiszántúli püspök (1930–1938)
 Meczner Béla (1850–?) földbirtokos, főispán (1898–1937)
 Medgyasszay Vince (1868–1952) lelkész, dunántúli püspök (1925–1944)
 Mester Mihály (?) (1941–1944)
 Tasnádi Nagy András (1882–1956) ügyvéd, igazságügyminiszter (1937–1944)
 Nagy Imre (?) lelkész (1920–1924)
 Nagy Lajos (1856–1924) esperes-lelkész (1907–1924)
 Nagy Nándor (1881–?) földbirtokos, kormánybiztos (1943–1944)
 Németh István (1851–1924) lelkész, teológiai tanár,
 dunántúli püspök (1914–1924)
 Petri Pál (1881–1945) államtitkár (1940–1944)
 Porzsolt István (1882–?) esperes-lelkész (1937–1944)
 Puky Endre (1871–1941) külügyminiszter,
 közigazgatási bírósági elnök (1930–1942)
 Rácz Albert (?–1944) királyi közjegyző (1931–1944)
 Ravasz László (1882–1975) lelkész, egyetemi tanár,
 dunamelléki püspök (1920–1944)
 Révész Imre (1889–1967) lelkész, egyetemi tanár,
 tiszántúli püspök (1925–1930; 1939–1944)
 Révész Kálmán (1860–1931) lelkész, teológiai tanár,
 tiszáninneni püspök (1918–1931)
 Román Ernő (1882–1956) esperes-lelkész (1933–1944)

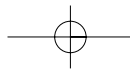

Sass Béla (1865–1928) teológiai tanár (1898–1928)
 Segesdy Ferenc (1857–1938) járásbírósi elnök (1907–1938)
 Szabó György (?) ügyvéd, konventi ügyész (1915–1939)
 Szilassy Aladár (1847–1924) közigazgatási bíró (1913–1924)
 Szilassy Béla (1881–1962) államtitkár (1940–1944)
 Szomjas Gusztáv (1870–1936) földbirtokos (1928–1933)
 Szücs József (1876–?) esperes-lelkész (1942–1944)
 Takács József (1851–1928) lelkész (1922–1928)
 Tavasz Sándor (1888–1952) teológiai tanár (1941–1944)
 Téglássy András (1880–?) földbirtokos (1942–1943)
 Teleki Arctur, gr. (1873–1959) földbirtokos (1941–1944)
 Teleki József, gr. (1859–1945) földbirtokos (1926–1944)
 Thury Kálmán (1871–?) ügyvéd, ítélőtáblai bíró (1941–1944)
 Tóth Béla (1871–1922) esperes-lelkész (1922)
 Tóth Lajos (1876–1936) egyetemi tanár (1931–1936)
 Török Imre (1867–1952) esperes-lelkész (1922–1944)
 Varga Sándor (1884–1938) esperes-lelkész (1936–1939)
 Vásárhelyi János (1888–1960) lelkész, erdélyi püspök (1941–1944)
 Vay László, br. (1890–1966) földbirtokos, államtitkár (1933–1944)
 Vincze Elek (1887–1935) esperes-lelkész (1930–1936)

Irodalom

- BARCZA JÓZSEF (szerk.) 1988: *A Debreceni Református Kollégium története*. Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya.
- BOLYKI JÁNOS – LADÁNYI SÁNDOR 1987: *A református egyház*. In Lendvai L. Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus 1918–1948*. Budapest: Kossuth. 25–127.
- BUCSAY MIHÁLY 1985: *A magyarországi protestantizmus története*. Budapest: Gondolat.
- BUZOGÁNY DEZSŐ 1999: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története*. In *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*, 5–26.

- GERGELY JENŐ 1992: *A katolikus egyházi elit Magyarországon*. Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.
- KOVÁCS I. GÁBOR – KENDE GÁBOR 2001: A tudáselit középiskolái. *Korall* (3–4), 170–187.
- LENGYEL GYÖRGY 1989: *Vállalkozók, bankárok, kereskedők: a magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében*. Budapest: Magvető.
- PAP LÁSZLÓ – BUCSAY MIHÁLY (szerk.) 1955: *A Budapesti Református Theologiai Akadémia története*. Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- PÜSKI LEVENTE 2000: *A magyar felsőház története 1927–1945*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- A református egyház törvényei: 1933.
A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. 1981: Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- SZAKÁLY SÁNDOR 1987: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Budapest: Magvető.
- TRÓCSÁNYI ZSOLT (szerk.) 1981: *A Pápai Kollégium története*. Budapest: Tankönyvkiadó.

